

РОЛЯТА НА МЕДИИТЕ В СЕКТОРА ЗА СИГУРНОСТ И ОТБРАНА

Д-р Константин Пудин,
катедра „Национална и регионална сигурност“,
УНСС

Konstantin Poudin, PhD
Department "National and Regional Security"
University of National and World Economy

Nowadays mass media plays a significant role in the modern society where the need of knowledge and information grows up constantly. It delivers information and forms public opinion. In the democratic communities mass media, as a part of the civil society, has to exercise control over security and defence sector. Present report is dedicated to the role of mass media in security and defence sectors, especially its specific functions in the context of the concept of democratic control of the security sector. It also reveals the relation "media – security". The results from a study about young citizens' attitude to the relation between media and security and defence sector are presented as well.

Въведение

Човекът е социално същество. Той притежава способността да общува със себеподобните си, т.е. да създава, предава, приема и разбира различна по характер информация. Общуването е в основата на изграждането, поддържането или прекратяването на различните обществени връзки. Хората не само могат да комуникират, но и изпитват нуждата да го правят. Ето защо няма да сгрешим, ако кажем, че те живеят в една непрекъснато усложняваща се на фона на технологичното развитие през последните десетилетия информационна среда.

В тази информационна реалност средствата за масово осведомяване играят значима роля. Те са тези, които трябва да изпълват със съдържание обществената среда. Става дума за информация, която пряко или косвено засяга една или друга обществена група, която е важна и необходима. Медиите се явяват средство за преда-

ване на различни съобщения, т.е. те са посредник между тези обществени групи.

Обект на настоящия доклад са медиите и по-специално връзката „медии–сигурност“. Предмет на анализа са мястото и ролята на средствата за масово осведомяване в специфичния сектор за сигурност и отбрана, разглеждани в контекста на концепцията за гражданското общество и принципа за демократичен контрол.

Целта на доклада е да бъде открито тази роля, като бъдат дефинирани и анализирани нейните особености и предизвикателствата, съпътстващи изпълнението ѝ.

Материалът разглежда въпроса за връзката между гражданското общество и сектора за сигурност и отбрана. В него е представена обществената роля на медиите и се анализират техните специфични функции в този сектор. Третата част на доклада представя резултатите от анкета, в която са включени въпроси, които дават информация за някои особености на отношението „медии–сектор за сигурност и отбрана“ у нас.

1. Връзка между гражданското общество и сектора за сигурност и отбрана

През дългото историческо развитие на човечеството понятието „сигурност“ е претърпяло промени в посока на разширяване и задълбочаване. Успоредно с това са се усложнявали дейностите по нейното гарантиране, както и отношенията между субектите, които са ангажирани с това.

В продължение на векове сигурността се е възприемала като изключителен приоритет на държавата. Връщайки се назад във времето ще установим, че в повечето страни владетелят е бил военначалник, а хората от неговото обкръжение са принадлежали към висшето военно съсловие. Всички те са били длъжни да защитават територията на държавата и да я разширяват.

В наши дни все повече под „сигурност“ се разбира отсъствие на заплахи и наличие на благоприятни условия за нормално функциониране на обществения живот, с оглед развитие на обществото като цяло и на отделните негови членове.

През последните десетилетия се наблюдава разграничаване на сигурността на различни видове. Все по-често се говори за човешка сигурност, здравна сигурност, икономическа сигурност, финансова сигурност, енергийна сигурност, екологична сигурност, религиозна сигурност, демографска сигурност и др. Всичко това е следствие от усложняването на сферите на човешка дейност, взаимно свързани

помежду си и съществуващи в условията на постоянна несигурност, породена от оскъдността на ресурсите, неравномерното им разпределение и конкуренцията при тяхното потребление.

При така описаните условия днес продължава да съществува и класическото разбиране за понятието „сигурност“. Според него тя се възприема като защита в случай на заплаха от силов характер или друг вид проява, целящи унищожаване на хора и материални активи или най-общо накърняване на националните интереси.

Гарантирането ѝ е сложна и отговорна задача, с изпълнението на която е ангажиран секторът за сигурност и отбрана. Той обединява много държавни институции, специализирани органи и неправителствени организации, които си взаимодействат помежду си.

В България понятието „сектор за сигурност“ или „сектор за сигурност и отбрана“ се е наложило през последните години и широко се употребява, когато се дискутират проблемите на сигурността. В съдържателно отношение обаче, според различните автори, то обхваща различни субекти.

Така например в Меморандум № 6 „Предложение за приемане на закон за националната сигурност“, разработен от Коалиция „Реформа на сектора за сигурност“, в която влизат водещи неправителствени организации с интереси в сферата на националната сигурност, е посочено, че секторът за сигурност включва:

- Дипломатия;
- Въоръжени сили;
- Служби за сигурност;
- Полицейски служби;
- Гражданска защита;
- Митница;
- Съдебна система, включително места за лишаване от свобода;
- Отбранителна индустрия, изследователски и развойни звена в областта на технологиите за сигурност и отбраната и технологиите с двойно назначение;
- Парламентарни, съдебни и административни органи за управление и контрол.¹

Списъкът на изброените институции може да бъде обогатен, като се прибави групата на неправителствените организации, които

¹ „Проблеми на сигурността и реформата на сектора за сигурност“, година 1, брой 5, декември 2003 г., http://www.gcmarshall.bg/security/issues/05/index_bg.shtml

застават зад Меморандума. Това са най-общо университети, сдружения, фондации и изследователски центрове. Към него биха могли да бъдат отнесени средствата за масова информация и други стопански организации.

През последните 40 и повече години гражданските организации са неразделна част от този сектор. Това се дължи в много голяма степен на специфичните му особености, в т.ч. на неговата мисия, използването на защитена информация, разпределението на публични ресурси и контрола върху тях и др., промяната в разбирането за неговото управление и мястото на гражданското общество в този процес. Тази тенденция се обяснява и с ценностната система и развитието на отделните общества. Така например в държавите от евро-атлантическата зона демокрацията се свързва с активно участие на гражданите във всички сфери на обществения живот, които от своя страна се самоорганизируют в различни по характер и насоченост формални и неформални структури.

Философът Васил Проданов пише, че през последните десетилетия се забелязват процеси на ускорен ръст на различни организации на гражданското общество в световен план, като това е особено характерно за развитите страни. Ключова роля в това отношение играят 60-те и 70-те години на ХХ век, когато се наблюдава бързо нарастваща масова активност и появата на множество нови социални движения, играещи активна роля в общественно-политическия живот – младежки, антивоенни, екологически, феминистки, за граждански права, алтернативни, етнически и пр. Наблюдава се растеж в три посоки – брой на недържавни и нестопански организации, брой на хората, ангажирани с тях, и брой на доброволните и неплатени сътрудници в тях.¹

Изследвайки проблема за развитието на гражданското общество и капитализма в условията на глобализация, същият автор изтъква, че то осигурява средства за проявление на разнообразни и сложни потребности на обществото. Гражданското общество се разглежда като изпълняващо функциите по контрол на политическото общество, държавата, пазара, формиране на политическа култура, създаване на пространство за формиране и трибуна за изразяване на общественото мнение, подготовка и израстване на нови политически лидери, разпространението на независима информация, влияние върху гражданите, формулиране и защита на публични ин-

¹ Проданов, В., „Гражданското общество и глобалният капитализъм“, ИК „Христо Ботев“, С. 2003, стр. 75-76

тереси и цели, легитимиране на съществуващата политическа система. То мотивира индивидите да действат като активни граждани, а не да се прекланят и да зависят от държавната власт. Засилва плурализма в обществото и проявата на различни конкретни идентичности. Създава алтернатива на държавните органи при осигуряване на различни услуги за обществото.¹

Разсъждавайки върху ролята на неправителствените организации и други подобни структури в отбраната и като цяло върху демократичния контрол, Д. Димитров посочва, че всички те играят важна роля на посредник между обществото и хората, които са директно включени в отбранителните дейности, осигурявайки мнения, аргументи, алтернативи, компетентни оценки и по този начин подпомагат и двете страни да коригират своето поведение. Казано по друг начин, те използват своите конституционни права по-активно, отколкото другите граждани в областта на отбраната.²

В държавите с демократични традиции, посочва американската изследователка Н. Бол, гражданското общество играе важна роля в процеса на разработване и прилагане на политиката за сигурност и контрола върху дейността на специализираните служби за сигурност. Освен това е източник на ценен ресурс за развитието на сектора за сигурност.³ Бол е на мнение, че в ролята на наблюдатели, неправителствените организации насочват вниманието си върху цялостната отбранителна политика на държавата, предложенията, решенията и разходите за придобиване (бел.а. – на военна и друга специална техника и въоръжение); размер, структура и развързване на различни сили за сигурност; обучение на чуждестранни сили за сигурност; продажба на въоръжение и военни технологии на други държави и пр. Тяхното участие в сектора за сигурност е не само предизвикателство за правителството, но и ценна помощ за вземането на по-добри решения.

Гражданските организации са „резервоар“ на знаещи и подготвени кадри, които да заемат отговорни позиции в администрацията. Освен това могат да осигурят специализирани умения, в т.ч. лица, които да провеждат обучение, свързано със защитата на човешките права, да оказват различни видове правна помощ, да направят финансова експертиза. Представители на гражданското общество

¹ Пак там, стр. 26

² Димитров, Д.П., „Демократичен контрол на въоръжените сили“, сп. „Икономически алтернативи“, бр. 4, 2006 г., стр. 73

³ Ball, N., „Good Practices in Security Sector Reform“, BICC, Brief 15, June 2000, p.16

биват включвани в различни правителствени групи, които осъществяват изследвания и анализ по дадени проблеми в сектора за сигурност и отбрана.¹

2. Медиите, като част от гражданското общество и сектора за сигурност и отбрана

От представителите на гражданското общество специфична и важна роля в общественения живот, в т.ч. в сектора за сигурност играят медиите.

По мнението на Евгени Дайнов медиите са онези, които обясняват на хората случващото се в обществото. Как хората ще разберат процесите в дадена страна, как ще ги оценят, как ще реагират на тях – всичко това е в голяма степен в ръцете на медиите. Те моделират обществения живот на едно не докрай съзнателно равнище. Изборът на новината, на темата, на думите, с които се описва случващото се – всичко това формира една устойчива среда на послания, обществени настроения и очаквания. От тази среда пък до голяма степен зависи доколко обществото постига своите цели, особено ако е в преход.²

Според Иво Маев в отвореното общество медиите заемат за първи път мястото си на истински посредник между инициативата на властовите авторитети (а това е най-често държавата) и реакцията на обществото. Като такива те осигуряват двустранен поток на информация от обществото към институциите на властта и обратно.³

Средствата за масова информация не изпълняват обикновена посредническа функция между отделните обществени групи. Те са призвани да гарантират общочовешкото право на информация, прокламирано в чл. 19 от Всеобщата декларация за правата на човека, който гласи: „Всеки човек има право на свобода на убеждение и на изразяването му; тази свобода включва правото безпрепятствено да се придържа към своите убеждения, както и правото да търси, да получава и да разпространява информация и идеи чрез всички средства и без оглед на държавните граници.“

Този принцип е заложен в редица други международни документи, а също намира отражение в конституцията и законодателството на отделните страни. Така например в чл. 41, ал. 1 от Конституцията

¹ Пак там, р. 17

² Цанкова, Св., „Въведение в медиазнанието“, УИ „Стопанство“, С. 2007 г., стр. 30

³ Пак там, стр. 32-33

на Р България от 12 юли 1991 г. е казано „Всеки има право да търси, получава и разпространява информация. Осъществяването на това право не може да бъде насочено срещу правата и доброто име на другите граждани, както и срещу националната сигурност, обществения ред, народното здраве и морала.“

Връзката „медии–сигурност“ може да бъде разглеждана от различни гледни точки. От една страна, би могло да става дума за изследване на медиите сами по себе си, като източник на стабилност, сигурност или пък обратното, като носител на нестабилност, респективно несигурност. Това е въпрос, който засяга изпълнението на техните обществени функции. От друга страна, връзката може да се разглежда и по-конкретно. В този частен случай става дума за медиите и тяхното място и роля в сектора за сигурност и отбрана.

Общо за медиите и сигурността

Когато говорим за медиите и конкретно за изпълнението на тяхната мисия като източник на сигурност или несигурност, неминуемо опираме до няколко принципни неща. Всички те директно или индиректно са свързани с упражняването и контрола над властта, която радиото, телевизията, пресата и интернет притежават.

На първо място това е *свободата* на медиите. Тя е първото и най-важно условие за тяхното нормално функциониране и превръщането им в истинска четвърта власт, от която се нуждае обществото. Свободата е налице, когато средствата за масова информация са защитени от произвола на властите и в обществото е узаконен принципа на плурализъм, т.е. съществуването на множество и разнообразни мнения. При това положение медиите стават изразител на различните обществени нагласи и настроения, като участват дейно в политическия, социално-икономическия, духовния и културния живот на страната. Подобна благоприятна среда предоставя демократичното управление. При тоталитарната държава правата и свободите на гражданите са ограничени. Самите средства за масово осведомяване са контролирани от властта, съществува цензура и страх от преследване на инакомислещите.

Ползващи се със свобода в условията на демокрация, медиите се сблъскват с други сериозни проблеми. Един от тях е проблемът за тяхната *независимост и безпристрастност*. Средствата за масова информация формират общественото мнение по повечето актуални въпроси на развитието на отделните страни и съюзи, в т.ч. и такива, засягащи пряко сигурността и отбраната. Често се получава така, че „независимите“ медии стават проводник на определени икономически и политически интереси, които са във

вреда на по-голяма част от гражданите и в полза на малки групи от хора. Те отразяват пристрастно и съвсем не обективно различните гледни точки. Доверявайки се и приемайки понякога безкритично това, което многократно чуват да се тиражира в публичното пространство, в хората се създават нагласи и остават впечатления, които не винаги отговарят на истината и които често пъти са в техен ущърб. В този случай понякога дори и чрез целенасочена манипулация властта на медиите е насочена срещу общото благо в полза на малцинството.

Етиката на хората, работещи в медиите, е друго важно условие за това до колко успешно те изпълняват своите функции и в каква степен могат да се окажат източник на напрежение или стабилност в обществото. През 1971 г. Елизабет Ноел-Нойман и Винфрид Шулц дефинират десет етични норми, които се считат за международно валидни. Сред тях са: Застъпване на правата на човека; Толерантност към представянето на други нации, раси и религии, застъпване на мира и разбирателството между народите; Зачитане на истината. Достоверно информиране на обществеността след проверка на информационните източници. Изясняване на погрешно подадени информации; Опазване на професионалната тайна, на която почива доверието ни към журналиста; Респект пред личния живот и интимната сфера; Никаква оклеветяваща критика и др.¹

За ролята на медиите в сектора за сигурност

Между медиите и сектора за сигурност и отбрана в обществата, в които демокрацията се е утвърдила, съществува непрестанна връзка. Тази връзка обаче не изключва наличието на множество принципни различия между двете сфери. Именно на тях се основава трайността на това важно „сътрудничество“. Така например средствата за масово осведомяване се стремят да представят най-бързо и по възможност най-точна информация по различни и важни за обществото въпроси, в т.ч. касаещи сигурността и отбраната на страната. От своя страна секторът за сигурност се отличава със затвореност. Тя се дължи преди всичко на неговата мисия по гарантиране на националната сигурност, за което в повечето случаи се прилагат специфични мерки, способности и средства, борави се с класифицирана информация.

С утвърждаване на принципите за прозрачност и откритост в

¹ Цанкова, Св., Цит. съч., стр. 73

провеждането на различните публични политики, в т.ч. политиката за сигурност и отбрана на национално или международно ниво, ролята на медиите като част от неправителствения сектор се засилва. Няколко са основните функции, които средствата за масово осведомяване изпълняват.

На първо място те трябва да информират обективно и безпристрастно обществото за случващото се в този сектор. Предоставянето на вярна и своевременно информация на гражданите е предпоставка и за изпълнението на останалите специфични задачи, имащи отношение към него.

Второто нещо, което медиите правят, е да формират общественото мнение по актуални и важни въпроси в областта на сигурността и отбраната. Със съобщенията, които изпращат към аудиторията, те провокират хората, призовават ги към критично възприемане на действителността и ги карат да изградят една или друга позиция по даден проблем.

В съвременното общество телевизионните екрани, страниците на вестниците и списанията, интернет сайтовете се явяват място за дискусия на различни аспекти на политиката за сигурност и отбрана и въобще на проблеми, свързани със сигурността. Там се представят, защитават или отхвърлят различни гледни точки.

Информирайки обществеността за събитията и процесите в сферата на сигурността и изграждайки отношения по една или друга тема, медиите изпълняват и важна контролираща функция.

Не на последно място средствата за масова информация са призвани да изпълняват и чисто възпитателна роля. С тяхна помощ трябва да се популяризират и утвърждават демократичните ценности. Те трябва да вдъхновяват и възпитават в чувство на патриотизъм, да вдъхват национално самочувствие и гордост.

3. Резултати от анкета, посветена на връзката „медии–сектор за сигурност и отбрана“

Анкетата, резултатите от която са представени тук, е проведена през м. март 2010 г. Целта ѝ е да бъдат открити основните предизвикателства пред българските медии, отразяващи живота в сектора за сигурност и отбрана в страната, а също да бъде изяснена ролята им в този сектор според мнението на анкетираните. В нея са включени и допълнителни въпроси, отнасящи се до участието на конкретни средства за масово осведомяване – радио, телевизия,

вестници, интернет в процеса на отразяване на информация, свързана със сигурността и отбраната на страната.

В допитването участват студенти от трети курс на специалност *икономика на отбраната и сигурността* при УНСС, изучаващи дисциплините *мениджмънт на отбраната и сигурността* и *икономика на отбраната и сигурността*. Всички те заявяват, че имат траен интерес към случващото се в националния сектор за сигурност и отбрана.

Получените резултати са обработени с програмата „Консенсус“. Програмната система „Консенсус“ е разработена от Ст. Христов и Р. Върбанов през 1989 г. Тя е проектирана за определяне на равнището на съгласие в различни по големина общности чрез определяне на коефициента на консенсус. По-високите стойности на коефициента съответстват на по-голямо съгласие относно отделната значимост на оценяваните неща. Степента на съответствие между извършените подреждания се измерва чрез коефициента на рангова корелация.¹

На въпроса дали гражданите в страната получават обективна информация от медиите относно случващото се в националния сектор за сигурност и отбрана 51% от запитаните отговарят, че в повечето случаи тя е обективна. Останалите 49% са по-скептично настроени. Те са на мнение, че това с[“] и „не, никога“.

Мнозинството от респондентите посочват на първо място интернет, като основен източник, от който най-често получават информация по въпроси, свързани с националната сигурност. В този случай равнището на консенсус е най-високо. Това е обяснимо, като се има предвид, че участниците в анкетата са млади хора на възраст между 20 и 30 години. На второ и трето място са поставени телевизията и вестниците, следвани от радиото и списанията. На последно място като източник на информация, според отговорите на анкетираните, са различните информационни агенции.

Помолени да конкретизират от коя телевизия получават най-обективна информация за случващото се в сектора за сигурност и отбрана, участниците в анкетата поставят на първите три места ВТV, Нова телевизия и Канал 1. На последните две места са „Евроком“ и „Скат“. Военният телевизионен канал, който също е включен

¹ Христов, Ст., „Стратегическо управление в колективната система за сигурност и отбрана“, Университетско издателство „Стопанство“, С. 2007, стр. 166

в списъка на алтернативите е на шесто място.

На първо място сред вестниците като източник на информация за сектора за сигурност и отбрана с равнище на консенсус 79,17% е посочен вестник „24 часа“. Следват „Българска армия“ – второ място, и „Труд“ – трето място. Сравнително високата позиция на специализирания вестник „Българска армия“ най-вероятно се дължи на факта, че анкетираните изучават дисциплини, които са пряко свързани със сигурността и отбраната на страната. На четвърто място е вестник „Стандарт“, вестниците „Капитал“ и „Дневник“ са съответно на пето и седмо място.

Като най-сериозен проблем пред българските медии респондентите посочват липсата на обективност. Коефициентът на консенсус е 67,35%. На второ и трето място с много близки равнища на консенсус – съответно 62,59% и 61,22%, са посочени зависимостта от корпоративни интереси и слабо развитото гражданско общество. Получените отговори ясно показват, че анкетираните са в състояние добре да идентифицират основните проблеми, познавайки и анализирайки условията на средата. На четвърто място с коефициент на консенсус 60,54% е посочена недостатъчната компетентност сред работещите в средствата за масово осведомяване. След което следват свободата на мисълта и словото – на пето място, niskият професионален морал – на шесто, и на последно място – икономическата криза (с коефициент на консенсус 39,46%).

Помолени да подредят по важност функциите на медиите конкретно в сектора за сигурност и отбрана, анкетираните дават следните отговори. С равнище на консенсус над 90% като най-важна тяхна функция е посочено обективното и безпристрастно информиране на обществото за случващото се в този сектор. Този резултат е доказателство, че участниците в анкетата възприемат медиите преди всичко като източник на информация. На второ място с ниво на консенсус 65,87% е поставена задачата на средствата за масово осведомяване да формират общественото мнение по актуални и важни въпроси на сектора за сигурност и отбрана. Функция, която по принцип се възприема за основна. С 56,35% на трето място е задължението на медиите да бъдат място за аргументирано представяне на мнения в търсене на решения на различни проблеми, свързани със сигурността и отбраната на страната. Контролната функция по изпълнението на политиката за сигурност и изразходването на обществените ресурси, свързани със сектора за сигурност и отбрана, е поставена на пето място. На четвърто място с 48,41% респондентите виждат ролята на медиите в популяризирането в обществото

на ценностите на демокрацията и свободата, във възпитаването в патриотизъм. На последно място е посочено упражняването на обществен натиск върху различните власти при решаването на конкретни проблеми, имащи отношение към сигурността и отбраната.

Заклучение

От представеното в доклада могат да бъдат направени някои изводи относно връзката „медии–сигурност“ и ролята и мястото на средствата за масово осведомяване в националния сектор за сигурност.

В съвременния, динамично развиващ се свят, медиите играят съществена роля. Без тях е почти невъзможно осъществяването на ефективно общуване. Те стават символ на модерността и технологичното развитие през последните десетилетия, отъждествявани са с честността и откритостта в обществените отношения. За мнозина те са гарант за демократичност.

Пред медиите, като част от несъвършеното човешко общество, съществуват редица предизвикателства, които са свързани преди всичко с изпълнението на тяхната отговорна мисия. Сериозен проблем в много страни е свободата на словото. Често явление са случаите на необективност при отразяване на действителността, поради зависимост от корпоративни интереси или политическо угодничество. Все по-малко се спазват етичните норми в журналистиката. Всичко това неминуемо води до генериране и натрупване на напрежение, до подмяна на принципите, на които се основава работата на медиите, което влияе върху обществената сигурност.

С утвърждаване на демократичните ценности в управлението и при уреждането на обществените отношения, средствата за масово осведомяване стават независим и важен участник в този процес. В качеството си на посредник, осигурявайки публичност и прозрачност, те позволяват на различни обществени групи да упражняват активен и адекватен граждански контрол. В най-голяма степен това важи за специфичния, според своята мисия, и затворен сектор за сигурност и отбрана.

Резултатите от проведеното изследване показват, че според мнението на участниците медиите трябва да изпълняват предимно информационна функция, да формират общественото мнение по въпроси, свързани с отбраната и сигурността на страната и да възпитават и утвърждават демократичните ценности в обществото. Като основни предизвикателства са изтъкнати липсата на обективност и наличието на зависимост от корпоративни и други интересни.

Използвани източници

1. Всеобща декларация за правата на човека, приета от Общото събрание на ООН на 10.12.1948 г.
2. Димитров, Д. П., „Демократичен контрол на въоръжените сили“, сп. „Икономически алтернативи“, бр. 4, 2006 г.
3. Иванов, Т., „Икономически аспекти на трансформацията на националния сектор за сигурност и отбрана“, сп. „Икономически алтернативи“, бр. 4, 2006 г.
4. Йончев, Д., „Равнища на сигурност“, НБУ, С. 2008 г.
5. Конституция на Р България, приета от VII ВНС на 12.07.1991 г. „Проблеми на сигурността и реформата на сектора за сигурност“, година 1, брой 5, декември 2003 г., http://www.gcmarshall.bg/security/issues/05/index_bg.shtml
6. Проданов, В., „Гражданското общество и глобалният капитализъм“, ИК „Христо Ботев“, С. 2003 г.
- Слатински, Н. и др., „Проучване на потенциала и опита на неправителствения сектор да влияе върху отбранителните решения в България“, <http://nslatinski.org/?q=bg/node/205>
7. Христов, Ст., „Стратегическо управление в колективната система за сигурност и отбрана“, УИ „Стопанство“, С. 2007 г.
8. Цанкова, С., „Въведение в медиазнанието“, УИ „Стопанство“, С. 2007 г.
9. Ball, N., „Good Practices in Security Sector Reform“, BICC, Brief 15, June 2000
10. Caparini, M., „Media in Security and Governance. The Role of News Media in Security Oversight and Accountability“, DCAF, Geneva, 2004
- Caparini, M., „Security Sector Reform and Post-Conflict Stabilization: The Case of the Western Balkans“, in A. Bryden and H. Hanggi, „Reform and Reconstruction of the Security Sector“, DCAF, Geneva, 2004, **The Role of Mass Media in Security and Defence Sector**